

DOI: 10.31866/2410-1176.43.2020.220236

УДК 792.028:808.5

**ІНТЕГРАТИВНІ
ЗАСАДИ ОСВОЄННЯ
МОВНО-ГОЛОСОВИХ НАВИЧОК
АКТОРАМИ ДРАМАТИЧНОГО
ТЕАТРУ Й КІНО**

Сухорукова Карина Сергіївна

Аспірантка,

ORCID: 0000-0002-5017-0126,

e-mail: sukhorukova.karyna@ukr.net,Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,
вул. Ярославів Вал, 40, Київ, Україна, 01054

Мета статті – виявити основні інтегративні засади в освоєнні мовно-голосових навичок, на яких базується в класі сценічної мови професійна кваліфікація майбутніх акторів драматичного театру й кіно. У процесі дослідження використовувалися такі методи: аналітичний, логічний та метод синтезу для поєднання окремих елементів сценічної мови в єдиному симбіозі. Наукова новизна полягає в здійсненні аналітичних розвідок щодо устрою теоретичних трактувань та практичних застосувань професійних мовно-голосових навичок. Надається змога дізнатися, як у систематизованому, методико-логічному напрямку вдосконалити мовленнєву майстерність студентам-акторам. Синтезуються різні програмні розділи дисципліни «Сценічна мова», що в цілісному поєднанні між собою провокують до органічного слова в здійсненні неподільного художньо-ідейного задуму на сценічному чи знімальному майданчиках. Висвітлено значущість техніки мовлення, яка сприяє оволодінню акторами-початківцями навичок діалектного слова, манери промовляти говіркою в процесі втілення героїв на основі фольклористичного матеріалу, що існує в художній прозі, п'єсі, сценарії. Вказуються методологічні напрямки для поліпшення сценічно-мовленнєвої багатогранності акторського слова. Виявлено першопричини, які впливають на здатність формувати неповторно-особистісну мовну звичку індивідуумів. Висновки. Доведено доцільність утворення інтегративної дієвої моделі, що позитивно позначиться на навчальному процесі формування мовленнєвих рефлексів, які, своєю чергою, покращать сценічне слово майбутніх митців кіно-, театральної справи. Засвоєння акторами-початківцями унормованих категоріально-понятійних основ техніки мовлення – дихання, дикції, голосу, орфоєпії – сприятиме закріпленню нових мовленнєвих навичок, які є «провідниками» до опанування діалектів.

Ключові слова: сценічна мова; актор; дихання; дикція; голос; орфоєпія; вправи; навички

Вступ

Сценічна мова як один із важливих елементів професійної діяльності в акторському мистецтві розвивалася відповідно до потреби повнозвучного наповнення голосом сценічного майданчика. У XIX–XX ст. провідні реформатори театральних систем, такі як К. Станіславський (1954), Є. Гротовський (2009), А. Арто (2000), Лесь Курбас (2001), вдавалися до експериментів, аби вдосконалити, зокрема, й мовленнєві навички акторів-початківців.

Теоретичні основи дисципліни «Сценічна мова» простежуються в наукових доробках і зарубіжних дослідників – Вс. Всеволодського-Гернгросса (1922), Е. Саричевої (1948), І. Козлянінової (1976), А. Петрової (1981), О. Чорної (2018), і українських – М. Баженова (1940), М. Карасьова (1965), О. Наконечної (2010) та ін. Упродовж тривалого періоду науковці-практики приділяли увагу методологічним дослідженням, «мозковому штурму» з метою створити комплекс вимог до технічного оснащення молодого актора. Нині цими засадами користуються спеціалісти в мистецьких коледжах та вищих навчальних закладах України для впровадження своєї фахової науково-педагогічної діяльності.

Мета статті

Виявити основні інтегративні засади в освоєнні мовно-голосових навичок дисципліни «сценічна мова», що забезпечують високий рівень професійної кваліфікації майбутніх акторів драматичного театру й кіно.

Виклад матеріалу дослідження

Перші професійні мовно-голосові основи актор-початківець набуває, навчаючись у закладі мистецького спрямування. Однак до вступу в такий заклад навички говорити людина здобуває в родинному колі. Розвиток ІТ-технологій і поширення в побуті різноманітних цифрових гаджетів змінює формат мовленнєвого спілкування. Все більше інформації і, відповідно, поданого в певній стилістиці тексту дитина чує не від живих носіїв мови, а з медійних джерел (телевізор, радіо, інтернет-мережі). Відтак недбалість у вимові простежується ще з дитячих років, а закріплюється й розвивається в підлітковому віці. У зв'язку з цим треба зазначити, що на процесі вербального розвитку молодих людей негативно позначається відсутність педагогічної корекції та спеціально організованої роботи батьків.

Щороку до різних закладів мистецького спрямування (коледжі, технікуми, університети) вступають тисячі абітурієнтів. Під час набору на акторські курси викладачі зі сценічної мови стикаються з колосальними проблемами мовленнєвого характеру майже в кожного абітурієнта. Основний контингент охочих, що беруть участь у конкурсі, мають проблеми з диханням (не працюють м'язи змішано-діафрагмального поясу), чистотою вимови (причини – млява робота рухомих м'язів мовного апарату та говірка), звуковим посилом (тихе, неокультурзоване звучання) тощо. Виправлення мовленнєвих огріхів, говірок – ця робота передбачена викладачем-мовником упродовж усього навчального періоду. Варто зауважити, що перші етапи оволодіння практичними навичками вимови ґрунтуються на позбавленні недоліків, а вже згодом, за умови засвоєння літературного мовлення відбувається перехід до опрацювання мовленнєвої характерності з конкретними рисами українського наріччя.

Сьогоднішня педагогічна методика в класі сценічної мови ґрунтується, здебільшого, на технічних принципах – засвоєнні азів фонетики, правил з орфоєпії, логіки, постановки дихання, голосу та на комплексному підході у виборі вправ. Це пов'язано з тим, що абітурієнти з різних регіонів України, які ввібрали в себе переважно говірку, говір, діалект, наріччя або аргі, сленг, суржик, мають позбутися цього, навчаючись у класі сценічної мови. Помітною є тенденція: абітурієнти, які вступають із західної території України, розмовляють у завищеній голосовій позиції та з певним колоритним діалектом. Натомість, вступники східної, південної та північної частини розмовляють переважно російською мовою. Абітурієнти із центральної України висловлюються здебільшого українською мовою, переважно із суржиковими конструкціями. Зауважимо, що більшість вступників припускаються помилок орфоєпічного характеру: неправильних наголосів у словах, неправильної вимови голосних та приголосних звуків тощо. Неправильний наголос у словах, недотримання фонетичного звучання – свідчення певного соціального рівня людини, її виховання, освіти, обізнаності. Під час вступної кампанії фахівець-мовник має миттєво зорієнтуватися стосовно мовленнєвих вад в абітурієнта – вроджених чи набутих. Існують так звані дикційні вади, що стосуються ненормативності вимови звуків. Розрізняють органічні й неорганічні дикційні вади. Органічні вади, тобто вроджені, можуть бути в людини через неправильну побудову мовного апарату. Другий напрям – неправильна артикуляція рухомих м'язів мовного апарату. Всі недоліки неорганічного порядку можна подолати, в першу чергу, за умови цілеспрямованої роботи студента з викладачем у класі сценічної мови, а також – за умови щоденного самостійного відпрацювання поставлених завдань. Студент має навчитися в університеті азів професії, а набути мовно-голосові навички має вдосконалювати впродовж фахової діяльності на сценічному, знімальному чи студійному майданчиках. Шлях до себе, до слова довгий, він закладається під час занять із майстерності актора та в класі сценічної мови, а також протягом усього подальшого існування в професії.

«Вміти просто й красиво говорити – ціла наука, у якій повинні бути свої закони», – наголошував К. Станіславський (Станіславский, 1954, с. 483). Основоположні розділи, що вивчаються акторами-студентами на заняттях зі сценічної мови такі: дихання, дикція, голос, орфоєпія. На думку професора А. Петрової (1981): «Голос звучний і летючий, вільно керований, легка і чиста дикція, вільне володіння диханням, інтонаційна точність, <<...>> орфоєпічна культура – невід'ємні якості професії актора...» (с. 186).

Перший курс – це та основа, на якій базується подальша робота в класі сценічної мови та майстерності актора. Не слід нехтувати мовно-голосовим тренінгом і на старших курсах. Предмет «Сценічна мова» є невід'ємною частиною дисципліни «Майстерність актора». На заняттях з майстерності актора студенти навчаються володіти емоціями, а в класі сценічної мови – діяти словом. Метод комплексного застосування двох профілюючих дисциплін сприяє поглибленому здобуттю професійної компетенції майбутнього актора драматичного театру й кіно.

Дихання – важливий розділ сценічної мови. Має рацію польський режисер Є. Гротовський (2009): «Дихання – це фізіологічна реакція, пов'язана зі специфічною природою кожної людини, яка залежить від ситуації, виду докладеного зусилля, дії, виконуваного тілом» (с. 236). Саме м'язи змішано-діафрагмального поясу допомагають створити каркас для сталого тиску повітря, а вже завдяки дії, яку виконує тіло, актор може говорити, звучати на майданчику.

Ще на початку навчання, коли викладач посилено звертає увагу на дихання, актори-початківці стежать за тим, куди вони «вливають» повітря, які м'язи беруть участь у дихальному процесі та фонації. Якщо студенти не оволодіють таким типом дихання, то в найближчому майбутньому можуть зіткнутися зі значними перепонами: вони «втягують» повітря в себе, а не «вливають» його безшумно. Це призводить до труднощів у подальшому поєднанні фізіологічного вдиху та фонаційного видиху, який, своєю чергою, породжує негативні зміни в мовленнєвій ритміці та мелодії голосового звучання. Окрім цього, на дихання впливають також зовнішні (акустичні) та внутрішні (фізіологічні, пов'язані зі здоров'ям) чинники. Як відомо, найкращим типом дихання є комбіноване (змішано-діафрагмальне). Навчитися користуватися змішано-діафрагмальним типом дихання надважливо для фонаційного видиху, котрий допомагає «тримати» сталий тиск повітря. Якщо актор-початківець добирає повітря із чутним різким шумом, це вказує на незакріплення навичок з оволодіння професійним типом дихання або на проблеми зі здоров'ям. Майбутні актори мають рівномірно використовувати повітря, щоб його вистачило на повноцінне звучання фрази, репліки, дотримуючись при цьому логічних, психологічних пауз. Слід зазначити, що говорити на залишковому об'ємі повітря шкідливо для голосників. Головною метою в засвоєнні поставленого дихання є вміння енергійно, швидко й непомітно вдихати повітря та якомога економніше розподіляти його під час вимовлення художнього тексту. Основне завдання акторів-початківців у роботі над диханням полягає в знаходженні та закріпленні найприроднішого типу, який сприяв би подоланню технічних труднощів, що супроводжують авторський текст, як-от: швидкий/повільний темпо-ритм існування персонажа в запропонованих обставинах, а від того часта зміна чергування вдиху-видиху; мовлення під час фізичних навантажень: стрибків на скакалці, акробатичних трюків, танцю.

Розділ «Дикція» складається із двох підрозділів – «артикуляції» та «дикції». Перший – артикуляція – це чітка робота м'язів мовного апарату під час вимовлення звуків, слів, речень. Для того, щоб глядач легко сприймав озвучений текст, молодий актор повинен якомога більше практикуватися з артикуляційною гімнастикою, що є комплексом вправ для активізації м'язів мовного апарату: губів, язика, м'якого й твердого піднебіння, нижньої щелепи. Другий підрозділ – «дикція» – у точному перекладі означає «вимова» (з латини *dicere* – вимовляти, *dictio* – вимова). Під виразною дикцією варто розуміти чітку і ясну вимову, чистоту й бездоганність кожного голосного та приголосного окремо, а також слів і фрази в цілому» (Саричева, 1948, с. 6). Дикційні вправи (опрацювання окремих фонем, звукосполучень, складних для вимовлення речень, текстових матеріалів: мала віршована форма, проза) практикуються в трьох темпоритмах: підсилено повільному, помірено середньому та швидкому. За таких умов губи, язик, м'яке піднебіння, нижня щелепа привчаються добре працювати та в будь-який момент перебування виконавця на сценічному майданчику рухатимуться так, що в результаті отримуємо щось середнє між млявою та бездоганно натренованою артикуляцією. Отож і артикуляція, і дикція рівнозначно важливі, бо спрямовані на досягнення виразності у вимові актора-початківця.

Коли актори-початківці починають застосовувати на практиці здобуті навички з дихання та дикції, можна переходити до наступного розділу – «Голос». Завдання викладача в роботі зі студентами полягає в розвитку та закріпленні органічно-індивідуального способу дихання в поєднанні з голосом. «Поставити голос – це, насамперед, означає розвинути й закріпити всі голосові дані людини – об'єм, силу і звучність голосу, в тому випадку, якщо голосовий матеріал як такий придатний для обробки, тобто якщо людина користується властивим їй, а не штучним звуком» (Саричева, 1948, с. 112). Зокрема, найефективніші класичні вправи для виведення всіх звуків у резонатори – це «Стогін» і «Табличка». Початкові вправи породжують у студента навички до скеровування дихання в потрібному руслі, направляючи звук у кінцеву точку маски. Далі можна ускладнити завдання акторам-студентам. Так, наприклад, результатом буде вправа «Гексаметр». Це комплексне завдання забезпечує нерозривну єдність усіх процесів голосоутворення: дихання, дикцію, голос, орфоєпію і логіку (дійовий характер) озвученого актором-початківцем віршованого тексту.

У тісному зв'язку з диханням, дикцією, голосом виступає орфоєпія (від грец. правильність вимови) – «розділ мовознавства, що вивчає правильність вимови слів; літературна вимова» (Мельничук, 1974, с. 489). Існує різниця між мовою написаною на паперовому носії, і мовою «живою», яку вимовляють. Викладач-мовник, навчаючи орфоєпії, має домогтися від майбутнього актора вміння правильно,

унормовано говорити. До навчального процесу варто ввести самостійну роботу студента з орфоепічним словником. Корисною для закріплення стійких орфоепічних засад є вправа «Картки наголосів», до яких актори виписують слова з наголосами. Варто ввести також і вправу «Анти-словник», коли занотовуються суржикові конструкції поруч з унормованими літературними відповідниками. У такий спосіб у майбутніх митців театру й кіно спрацьовує зорова та м'язова пам'ять, закладаються основи знань правильної вимови, що важливо для професійної діяльності, адже збагачення словникового запасу – надважлива функція комунікативної компетентності.

Після засвоєння основоположних розділів з дисципліни «Сценічна мова» можна скеровувати молодого актора на оволодіння принципами мовленнєвої характерності. Коли студент освоїв технічні методи й перейшов до словесної дієвості, викладач-мовник торкається важливої теми, котра майже не досліджувалася фахівцями зі сценічної мови – оволодіння наріччями, діалектами, говорами, говірками. Засвоюючи фундаментальні основи знань зі сценічної мови, робота акторів-початківців скеровується в практичну площину, в якій засвоюються основи діалектного мовлення, що необхідно для створення образів у виставах фольклористичного характеру, які дедалі частіше з'являються в репертуарах театрів України. Навчальний процес з оволодіння говірками передбачає теоретико-практичні заняття з орфоепії (діалектного вокалізму та консонантизму), вивчення інтонаційно-мелодійної структури, темпоритму, специфічної звукової тональності та ін. Крім вивчення теоретичних основ, потрібно почути наживо або в аудіо чи відеозаписі носіїв вибраної говірки для повноцінного передавання словесного матеріалу.

Висновки

Отже, технічний складник у процесі підготовки акторів драматичного театру й кіно в класі сценічної мови формує правильні мовленнєві навички, які, своєю чергою, є обов'язковою умовою професійної приналежності. Адже слово – фактор впливу на глядача. І від того, як воно звучить на сцені, у кадрі, біля мікрофона залежить рівень виконавської майстерності актора. Без технічного оснащення, тієї фундаментальної бази, яку отримують студенти впродовж навчального процесу у вищих мистецьких закладах освіти унеможлиблюється зайнятість, затребуваність актора в національних та академічних театрах, театрах-студіях, на знімальному майданчику, на радіо та телебаченні. Але сама по собі техніка не повинна сформуватися в «оголений техніцизм». Очевидним є й той факт, що без внутрішньої психотехніки унеможлиблюється наявність словесної дії. Розвиток у студентів навичок психотехніки відбувається на початку в певній послідовності за допомогою художніх керівників під час навчального процесу, а остаточно закріплюється та розвивається в самостійній роботі впродовж творчої діяльності акторів. Позбутися мовленнєвих огріхів та уніфікації у вимові, відшліфовуючи та закріплюючи нові мовно-голосові навички, – ось той шлях, на якому формуються ґрунтовні принципи запровадження новонароджених форм, що сприяють освоєнню акторами-початківцями мовленнєвої характерності говіркового спрямування.

Список використаних джерел

- Арто, А. (2000). *Театр и его двойник: Манифесты. Драматургия. Лекции. Философия театра* (В. И. Максимов, Ред.). Симпозиум.
- Баженов, М. М. (1940). *Выразное слово: Теория, техника и методика выразного чтения*. Радянська школа.
- Всеволодский-Гернгросс, В. (1922). *Теория русской речевой интонации*. Государственное издательство.
- Гротовский, Е. (2009). *К Бедному театру* (Э. Барба, Ред.). Артист. Режиссер. Театр.
- Карасьов, М. (1965). *Мистецтво художнього читання*. Мистецтво.
- Козлянинова, И. П. (Ред.). (1976). *Сценическая речь*. Просвещение.
- Курбас, Л. (2001). *Философия театра* (М. Лабінський, Ред.). Основи.
- Мельничук, О. С. (Ред.). (1974). *Словник іншомовних слів*. Головна редакція УРЕ.
- Наконечна, О. В. (2010). *Основи сценічного мовлення*. Астропринт.
- Петрова, А. Н. (1981). *Сценическая речь*. Искусство.
- Саричева, Е. Ф. (1948) *Техника сценической речи* (2-е изд.). Искусство.
- Станиславский, К. С. (1954). *Собрание сочинений в восьми томах* (Т. 1). Искусство.
- Черная, Е. И. (2018). *Основы сценической речи: Фонационное дыхание и голос* (3-е изд.). Лань; Планета Музыки.

References

- Artaud, A. (2000). *Teatr i ego dvoinik: Manifesty. Dramaturgiia. Lektcii. Filosofiia teatra* [The Theatre and Its Double: Manifestos. Dramaturgy. Lectures. Philosophy of Theatre] (V. I. Maksimov, Ed.). Simpozium [in Russian].
- Bazhenov, M. M. (1940). *Vyrazne slovo: Teoriia, tekhnika i metodyka vyraznogo chytannia* [Expressive Word: Theory, Technique and Methods of Expressive Reading]. Radianska Shkola [in Ukrainian].
- Chernaya, E. I. (2018). *Osnovy stsenicheskoi rechi: Fonatcionnoe dykhanie i golos* [Stage Speech Basics: Phonation Breathing and Voice] (3rd ed.). Lan; Planeta Musyki [in Russian].
- Grotowski, J. (2009). *K Bednomu teatru* [Towards a Poor Theatre] (E. Barba, Ed.). Artist. Rezhisser. Teatr [in Russian].
- Karasov, M. (1965). *Mystetstvo khudozhnoho chytannia* [The Art of Artistic Reading]. Mystetstvo [in Ukrainian].
- Kozlyaninova, I. P. (Ed.). (1976). *Stsenicheskaia rech* [Stage Speech]. Prosveshchenie [in Russian].
- Kurbas, L. (2001). *Filosofiia teatru* [Philosophy of Theatre] (M. Labinskyi, Ed.). Osnovy [in Ukrainian].
- Melnychuk, O. S. (Ed.). (1974). *Slovyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of Foreign Words]. Holovna Redaktsiia URE [in Ukrainian].
- Nakonechna, O. V. (2010). *Osnovy stsenichnoho movlennia* [Basics of Stage Speech]. Astroprynt [in Ukrainian].
- Petrova, A. N. (1981). *Stsenicheskaia rech* [Stage Speech]. Iskusstvo [in Russian].
- Saricheva, E. F. (1948) *Tekhnika stsenicheskoi rechi* [Stage Speech Technique] (2nd ed.). Iskusstvo [in Russian].
- Stanislavsky, K. S. (1954). *Sobranie sochinenii v vosmi tomakh* [Collected Works in Eight Volumes] (Vol. 1). Iskusstvo [in Russian].
- Vsevolodsky-Gerngross, V. (1922). *Teoriia russkoi rechevoi intonatsii* [The Theory of Russian Speech Intonation]. Gosudartvennoe Izdatelstvo [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 30.09.2020

**ИНТЕГРАТИВНЫЕ
ОСНОВЫ ОСВОЕНИЯ
ЯЗЫКОВО-ГОЛОСОВЫХ НАВЫКОВ
АКТЕРОВ ДРАМАТИЧЕСКОГО
ТЕАТРА И КИНО**

Сухорукова Карина Сергеевна

Аспирантка,

Киевский национальный университет театра,
кино и телевидения имени И. К. Карпенка-Карого,
Киев, Украина

Цель статьи – выявить основные интегративные принципы в освоении рече-голосовых навыков, на которых базируется в классе сценической речи профессиональная квалификация будущих актеров драматического театра и кино. В процессе исследования использовались следующие методы: аналитический, логический и метод синтеза для соединения отдельных элементов сценической речи в едином симбиозе. Научная новизна заключается в осуществлении аналитической разведки относительно устройства теоретических трактовок и практического применения профессиональных культурно-голосовых навыков. Предоставляется возможность узнать, как в систематизированном, методико-логическом направлении усовершенствовать речевое мастерство студентов-актеров. Синтезируются различные программные разделы дисциплины «Сценическая речь», что в целостном сочетании между собой приводят к органическому слову в осуществлении неделимого художественно-идейного замысла на сценической или съемочной площадках. Освещена значимость техники речи, которая способствует овладению актерами-новичками навыками диалектического слова, манерой говорить с говором в процессе воплощения героев на основе фольклористического материала, который существует в художественной прозе, пьесе, сценарии. Указываются методологические направления для улучшения сценически-речевой многогранности актерского слова. Выявлены первопричины, которые влияют на способность формировать неповторимо-личностную языковую привычку индивидуумов. Выводы. Доказана целесообразность создания интегративной действенной модели, что положительно скажется на учебном процессе формирования речевых рефлексов, которые, в свою очередь, улучшат сценическое слово будущих творцов кино-, театрального дела. Усвоение актерами-новичками нормированных категориально-понятийных основ техники речи – дыханием, дикцией, голосом, орфоэпией – будет способствовать закреплению новых речевых навыков, которые являются «проводниками» к овладению диалектов.

Ключевые слова: сценическая речь; актер; дыхание; дикция; голос; орфоэпия; упражнения; навыки

**INTEGRATIVE PRINCIPLES
OF SPEECH AND VOICE SKILLS
MASTERING BY DRAMA THEATRE
AND FILM ACTORS**

Карина Sukhorukova

*PhD student,**Kyiv National I. K. Karpenko-Karyi Theatre,**Cinema and Television University,**Kyiv, Ukraine*

The purpose of the article is to identify the main integrative principles in the mastering of speech and voice skills, which are fundamental for the professional qualification of future drama theatre and film actors. In the course of the study, the following methods were used: analytical, logical and synthesis method in order to combine individual elements of stage speech in a single symbiosis. The scientific novelty lies in the realization of analytical research as to the structure of theoretical interpretations and practical applications of professional speech and voice skills. The article provides an opportunity to learn how to improve the speech skills of student-actors in a systematic, methodological and logical direction. Various programme sections of the “Scenic speech” discipline are synthesized, and their integral combination provokes an organic language in the implementation of the indivisible artistic and ideological idea on the stage or movie set. Particular attention is paid to the importance of speech technique, which contributes to the mastery of dialect word skills by novice actors, to speak dialect in the process of embodying characters based on folklore material that exists in fiction, play, and script. There are indicated methodological directions for improving the stage-speech versatility of the actor’s word. There have been identified the root causes which affect the ability to form a unique personal language habits of individuals. Conclusions. This study demonstrates the expediency of forming an integrative effective model, which will positively affect the educational process of forming speech reflexes, which, in turn, will improve the scenic speech of future film and theatre artists. The learning of the standardized categorical and conceptual bases of speech technique - breathing, diction, voice, orthoepy – would help novice actors to consolidate new speech skills that are “guides” to mastering the dialect.

Keywords: scenic speech; actor; breathing; diction; voice; orthoepy; exercises; skills